

Uczestnicy konferencji i zaproszeni goście mieli także okazję zwiedzania całego kompleksu Muzeum Rodu Krasińskich, a także kościoła parafialnego w Krasnem, gdzie znajdują się katakumby, w których spoczywa biskup A.S. Krasiński i wielu innych przedstawicieli z rodu Krasińskich.

Michalina Petelska

(Muzeum Emigracji w Gdyni)

*Sprawozdanie z konferencji naukowej
Jaka Polska, jaki świat przed i po 1914 r.
W kręgu zainteresowań badawczych
profesora Romana Wapińskiego
(Uniwersytet Gdański, 17–18 listopada 2014 r.)*

Przypadająca w 2014 r. setna rocznica wybuchu I wojny światowej stała się okazją do licznych spotkań i uroczystości upamiętniających tragiczne wydarzenia sprzed wieku. Pośród nich znalazła się również konferencja naukowa dedykowana pamięci Romana Wapińskiego (1931–2008) – wybitnego historyka, w którego badaniach szczególne miejsce zajmowała odrodzona w wyniku Wielkiej Wojny II Rzeczypospolita.

Dwudniowa sesja poświęcona pamięci profesora Wapińskiego została zorganizowana przez pracowników Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego. Konferencję objął patronatem Prezydent Miasta Gdańska. Zorganizowanie konferencji możliwe było dzięki pomocy sponsora, firmy Saur Neptun Gdańsk S.A. Relacja z sesji, autorstwa Piotra Małeckiego, pojawiła się w Telewizji Pomorskiej.

Obrady zgromadziły kilkudziesięciu referentów i słuchaczy z UG oraz innych ośrodków akademickich. Odnotowania wymaga obecność, tak na otwarciu, jak i w dalszej części konferencji, szczególnych gości: Anny Wapińskiej, żony profesora Wapińskiego oraz Jego syna, Grzegorza Wapińskiego. Sesję uroczyste otworzył dziekan Wydziału Historycznego UG Wiesław Długokęcki. Następnie zgromadzeni mieli okazję wysłuchać dwóch wspomnień poświęconych osobie wybitnego historyka. Jako pierwszy głos zabrał Aleksander Hall. Z Romanem Wapińskim, wówczas prorektorem UG ds. Kształcenia a następnie dyrektorem Instytutu Historii Wydziału Filologiczno-Historycznego, zetknął się on jako student historii. Hall podkreślał niezwykle szacunek i troskę, z jakimi profesor Wapiński traktował swoich studentów angażujących się w działalność opozycyjną, a więc nominalnie ludzi stojących po drugiej stronie politycznej barykady. Następnie o postaci profesora Wapińskiego opowiadał Tadeusz Fiszbach.

We wspomnieniach Fiszbacha Wapiński jawi się jako pewny i sprawdzony doradca w trudnych latach osiemdziesiątych i równie niełatwych początkach transformacji. Także inni uczestnicy sesji tego wieczoru wielokrotnie odwoływali się do osobistych wspomnień związanych z postacią Wapińskiego, podkreślając skromność wybitnego historyka oraz życzliwość, z jaką odnosił się do studentów.

Wystąpienia referentów rozpoczęły się od wypowiedzi badaczy podejmujących refleksje nad biografią i spuścizną Romana Wapińskiego. Janusz Żarnowski z Instytutu Historii PAN zaprezentował referat *Pokolenia historyków polskich po 1945 r. i ewolucja historiografii*. Skupił się w nim przede wszystkim na generacji historyków, których drogi rozwoju ukształtowały: VII Powszechny Zjazd Historyków Polskich we Wrocławiu (1948) i Pierwsza Konferencja Metodologiczna Historyków Polskich w Otwocku (przełom 1951 i 1952 r.), a następnie odwilż lat pięćdziesiątych i VIII Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Krakowie (1958). Skrótowno jednak Żarnowski omówił okres szerszy, poczynawszy od pokolenia historyków Polski niepodległej (a więc urodzonych po 1905 r., aktywnych naukowo przede wszystkim w okresie II Rzeczypospolitej oraz w różny sposób odnajdujących swoje miejsce w życiu akademickim epoki PRL), a skończywszy na pokoleniu Erasmusa – studentów (w tym studentów historii), którzy zdobywają wykształcenie korzystając z programów mobilności w jednoczącej się Europie. Następnie Tadeusz Stegner z Uniwersytetu Gdańskiego przedstawił zebrany referat *Profesora Romana Wapińskiego refleksja nad Wielką Wojną*. Poddał w nim analizie sposób, w jaki wybitny historyk pisał w swoich pracach o okresie poprzedzającym I wojnę światową i o samej wojnie. Wapiński zwracał uwagę na lata 1912–1914 jako czas, w którym zmieniał się nastawienie polskich elit wobec następujących wydarzeń: oczekiwano wojny rozstrzygającej o bycie państwa polskiego. Ze względu na charakter tego konfliktu Wapiński określał I wojnę światową mianem Wielkiej Wojny. Z wybuchem wojny związany był również rozwój nacjonalizmów – była to także wojna wspólnot wyobrażonych. Stegner zwrócił również uwagę na ujmowanie wojny w kategorii „długiego trwania” oraz rolę, jaką ten konflikt o ogólnościowym zasięgu odegrał w procesie przemian cywilizacyjnych.

W kolejnym wystąpieniu Rafał Stobiecki z Uniwersytetu Łódzkiego podjął próbę przedstawienia tematu *Roman Wapiński jako historyk idei*. Jak podkreślił referent, Wapiński nie określał siebie mianem historyka idei – chętniej posługiwał się sformułowaniem „badacz myśli politycznej”. Mimo to, w jego piarstwie naukowym, zwłaszcza od lat osiemdziesiątych XX wieku, zauważyć można elementy historii idei. Praca naukowa Wapińskiego związana była ze świadomą chęcią udziału w dyskursie publicznym. Przyjmował on rolę historyka-badacza zaangażowanego równocześnie w tworzenie historii. W dalszej części swego referatu Stobiecki poddał analizie kategorie, jakimi posługiwał się Roman Wapiński (kategoria świadomości, mitu, myśli politycznej i pokolenia). W sposób twórczy

wykorzystywał on także dorobek innych gałęzi nauki (między innymi socjologii). Na podkreślenie zasługuje również fakt, że profesor Wapiński w swoim rozwoju naukowym potrafił przekroczyć ramy ideologiczne epoki.

Referat Zbigniewa Opackiego z Uniwersytetu Gdańskiego, *Między nauką a polityką. Wpływ zaangażowania politycznego Romana Wapińskiego na twórczość naukową*, stanowił wypowiedź polemiczną w stosunku do wydanej trzy lata wcześniej broszury Tadeusza Orackiego *Przemilczenia i mistyfikacje. Na marginesie artykułów o Romanie Wapińskim*. Nadmienić trzeba, że Oracki tekst ten wydał własnym sumptem. Zarzucał w nim historykom – przyjaciółom i uczniom Romana Wapińskiego – że w okolicznościowych tekstach, jakie ukazały się po śmierci gdańskiego uczonego, kreowali jego wyidealizowany obraz, umniejszając zwłaszcza fakt jego przynależności do PZPR, który – według Orackiego – w sposób jednoznacznie negatywny determinował jego postawę jako historyka i akademika. Opacki natomiast wskazał przede wszystkim na fakt, że sam Wapiński nigdy nie ukrywał faktu przynależności do partii rządzącej. Równocześnie jednak jednym z głównym jego rysów był silny krytycyzm względem jedynie słusznej interpretacji dziejów. Opacki przytoczył niezwykle interesujące fragmenty sporów, jakie Wapiński toczył z kolejnymi recenzentami przez siedem lat, jakie upłynęły od złożenia w wydawnictwie do wydania jego pracy pt. *Pierwsze lata władzy ludowej na Wybrzeżu Gdańskim*. Sam autor przyznawał, że dobór tematu był świadectwem zaangażowania politycznego. Skądinąd jednak opracował tytułowe zagadnienie w sposób, który był nie do przyjęcia dla decydentów. Ostatecznie opublikowana książka – uwzględniająca uwagi kolejnych cenzorów – niewiele w gruncie rzeczy miała wspólnego z wersją, jaka pierwotnie wyszła spod pióra Wapińskiego. Jako kolejny przykład swoistego rozdwojenia jaźni gdańskiego historyka Opacki podał stosowanie wszelkich reguł warsztatu badacza-historyka do historii okresu przedwojennego, przy równoczesnym uznawaniu dziejów Polski powojennej za obszar pracy propagandzistów a nie historyków. Co ciekawe, Wapiński wskazywał innym na nieskuteczność zabiegów propagandowych w kształtowaniu obrazu wydarzeń, których uczestnicy wciąż żyli. Opisywane w referacie wewnętrzne rozdarcie pragmatyka znalazło swój finał w roku 1980, kiedy to Roman Wapiński wystąpił z PZPR.

Następny okres zaprezentował Eugeniusz Koko (Uniwersytet Gdański) w referacie *Profesor Roman Wapiński wobec przemian społeczno-politycznych od końca lat 80. XX wieku*. Wystąpienie to otwierała prezentacja trudnych lat przełomu, czyli obserwacji profesora Wapińskiego dotyczących procesów demokratyzacji, atomizacji społeczeństwa i udziału niedawnej opozycji we władzy. Referent zebrał rozproszone wypowiedzi gdańskiego historyka, dając słuchaczom wgląd w opinie Wapińskiego dotyczące między innymi konieczności odbudowy samorządu lokalnego, nowych warunków funkcjonowania Kościoła oraz kształtujących się po 1989 r. nowych nurtów politycznych. Interesujące

omówienie zostało doprowadzone aż do ostatnich lat życia gdańskiego badacza, kiedy to wśród zainteresowań Wapińskiego wymienić można charakterystyczne dla owego czasu wątki integracji europejskiej: profesor Wapiński opowiadał się za przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w celu zmniejszenia polskiej peryferyjności.

Następnie zgromadzeni mieli okazję zapoznać się z opracowaniem Magdaleny Nowak (Uniwersytet Gdański) pt. *Próba spojrzenia na wybrane kategorie opisu świadomości narodowej w pracach Romana Wapińskiego*. Nowak oparła swoją analizę o reprezentatywny materiał składający się z 8 monografii, wstępów do trzypięciotomowego wydawnictwa pod redakcją Wapińskiego *Polacy i sąsiedzi – dystanse i przenikanie kultur* oraz licznych artykułów. Wystąpienie to było tym bardziej interesujące, że stanowiło swego rodzaju egzemplifikację przedstawionego powyżej referatu Stobieckiego. Opracowanie dotyczyło terminów związanych z narodem i procesami narodotwórczymi. Referentka zwróciła uwagę na wysoki poziom autorefleksji Wapińskiego – był on świadomy ograniczeń poznawczych historyka oraz zagrożeń, jakie niosą ze sobą mimowolny prezentyzm i złudne podobieństwo określeń odnoszonych do dziejów najnowszych i tych używanych do opisu chwili obecnej. Roman Wapiński nie zwerbalizował koherentnego systemu pojęć. „Ojczyznę prywatną” utożsamiał z „regionalną”, zaś „ideologiczną” z „narodową”. Z „ojczyzny prywatnej/regionalnej” wyprowadzony z kolei został termin „mała ojczyzna”. Równie istotne w analizowanych pracach Wapińskiego było sformułowanie „wspólnoty wyobrażone”, do którego się przybliżał, aby nie używać terminu „mniejszości narodowe”. Gdański badacz posługiwał się także pojęciami wypracowanymi przez socjologię. Dla pisarstwa naukowego profesora Wapińskiego charakterystyczne było również wyprowadzanie stosownych kategorii ze źródeł historycznych. Nie wyjaśniał on wszystkich używanych terminów, wskazując zamiast tego bezpośrednio na przekazy z badanej epoki. Warto podkreślić, że także inni uczestnicy sesji podkreślali w swoich wystąpieniach tak typowe dla Wapińskiego obfite odwoływanie się do cytatów źródłowych.

Józef Borzyszkowski (Uniwersytet Gdański) przedstawił *Badania pomorzoznawcze profesora Romana Wapińskiego*. Roman Wapiński urodził się w Nowej Wsi w powiecie kłobuckim, ale – jak podkreślił Borzyszkowski – to Gdańsk stał się miejscem jego życia, pracy i rozwoju naukowego. Całość badań wybitnego historyka wywodziła się właśnie od wątków pomorskich. Referent wyróżnił cztery zasadnicze obszary tych studiów: 1) ruch robotniczy w Gdańsku i na Pomorzu; 2) endecja na Pomorzu; 3) Pomorze w polskiej myśli politycznej; 4) regionalizm, samorządność. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż Wapiński potrafił zrozumieć i opisać Pomorze, małą ojczyznę Kaszubów, odbiegającą w swej historii i charakterze od ogólnego schematu dającego się przyłożyć także do innych regionów. Równoległe do działalności naukowej Wapiński podejmował również aktywność popularyzatorską. Rozumiał rolę kształcenia politycznego i pamięci społecznej. W uznaniu

zasług dla Pomorza Roman Wapiński został uhonorowany Medalem Stolema oraz członkostwem honorowym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Interesującym dopełnieniem powyższych referatów nazwać można wystąpienie Antoniego Kakareko (Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego) pt. *Naukowa spuścizna „rękopiśmienna” warsztatowa profesora Romana Wapińskiego w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Gdańskiego: charakterystyka ogólna i problemy badawcze*. Rodzina profesora Wapińskiego przekazała jego księgozbiór oraz spuściznę rękopiśmienną do zbiorów BUG. Jest to księgozbiór niezwykle, liczący ponad 1500 woluminów, pośród których nie braknie wydawnictw rzadkich oraz pozycji źródłowych z dwudziestolecia międzywojennego. Osobny zbiór stanowi archiwum naukowe, na które składają się między innymi dokumenty osobiste, dokumentacja działalności dydaktycznej, korespondencja wydawnicza oraz maszynopisy i wydruki rozmaitych tekstów. Jest to cenny zbiór źródeł nie tylko dla badaczy życia i dorobku profesora Romana Wapińskiego, ale także dla poznania dziejów Uniwersytetu Gdańskiego oraz piśmiennictwa historycznego i nauki historycznej po 1945 r.

Andrzej Drzewiecki (Akademia Marynarki Wojennej) w wystąpieniu: *O polskiej flocie i polityce morskiej pod wpływem uwag profesora Wapińskiego*, przedstawił badania ukierunkowane przez gdańskiego uczonego, który podkreślał wagę rozpatrywania historii polityki morskiej w ścisłym powiązaniu z kontekstem całego kraju. Wskazywał on również na to, że nie można badać budowy floty w oderwaniu od analizy sytuacji gospodarczej wewnątrz kraju ani w oderwaniu od sytuacji międzynarodowej. Z historią polskiego wybrzeża i polityką morską II Rzeczypospolitej związane było również wystąpienie wieloletniej dyrektor Muzeum Miasta Gdyni Dagmary Płazy-Opackiej pt. *Problematyka gdyńska w aktywności naukowej profesora Romana Wapińskiego*. Referentka, podobnie jak jej przedmówca, zwróciła uwagę na sposób, w jaki profesor Wapiński mierzył się z mitem Gdyni. Przede wszystkim jednak podkreśliła zaangażowanie Wapińskiego w organizowanie rozmaitych wydarzeń okolicznościowych w Gdyni, począwszy od sesji naukowych a skończywszy na działaniach popularyzatorskich skierowanych do szerszego grona odbiorców.

Jacek Tebinka z Uniwersytetu Gdańskiego zaprezentował referat: *Położenie geopolityczne Polski i jej sojusze po I wojnie światowej*. W swoim wystąpieniu przedstawił sytuację Polski w kontekście polityki europejskiej, począwszy od okresu kształtowania się granic II Rzeczypospolitej, a skończywszy na zagrożeniu, jakie niosło ze sobą dla państwa polskiego porozumienie ZSRR i III Rzeszy.

Duże zainteresowanie zgromadzonych wywołał referat Romana Jurkowskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie przedstawiający mało znane kulisy pewnego epizodu: *Polskie i rosyjskie echa tzw. azjatyckiej mowy Romana Dmowskiego w II Dumie Państwowej w 1907 r.* Dmowski, prezes Koła Polskiego, 17 maja 1907 r. podczas swojej wypowiedzi w Dumie określił system władzy w Rosji jako przesiąknięty duchem azjatyckim. Jurkowski przedstawił ustalenia dotyczące okoliczności i następstw politycznych tego wydarzenia.

Leonid Zaszkiłniak (Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie) przedstawił *Wizję Ukrainy i jej granic w ukraińskiej historiografii międzywojennej Polski*. Po I wojnie światowej, gdy duża część ludności ukraińskiej znalazła się w granicach II Rzeczypospolitej, stosunki polsko-ukraińskie były bardzo napięte. Mimo to społeczeństwo ukraińskie potrafiło pomnożyć potencjał kulturowy, wykorzystując do tego celu warunki działania gwarantowane demokratycznym ustrojem. Najistotniejszy był dorobek uczonych skupionych w Towarzystwie Naukowym im. Szewczenki oraz Ukraińskim Instytucie Naukowym w Warszawie.

Referat Teresy Kulak (Uniwersytet Wrocławski): *Sojusz francusko-rosyjski a sprawa niepodległości Polski i pokoju europejskiego w latach 1891–1914*, skoncentrowany był wokół roli, jaką odgrywała sprawa polska w polityce Francji po zawarciu sojuszu z Rosją. Autorka opracowania, w oparciu o dokumenty dyplomatyczne, pamiętniki dyplomatów i publicystykę, skreśliła obraz postępującego zbliżenia francusko-rosyjskiego, któremu towarzyszyły błędna ocena postaw Polaków oraz niechęć wobec ich aspiracji niepodległościowych jako dążeń wymierzonych w rosyjskiego sojusznika.

Marian Mroczo (Akademia Marynarki Wojennej) w referacie: *Kwestia dostępu do morza w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, dokonał przeglądu wypowiedzi polskich polityków i publicystów podkreślających konieczność odzyskania bądź utrzymania i powiększenia dostępu do morza, poczynając od Stanisława Staszica, który w końcu XVIII wieku apelował „Trzymajmy się morza”, a skończywszy na publicystyce polskiej lat trzydziestych XX wieku, a więc na tekstach powstających w atmosferze narastającego zagrożenia wojennego.

Arkadiusz Janicki z Uniwersytetu Gdańskiego zaprezentował referat: *Wielkie nadzieje i wielkie rozczarowania. Polacy z Inflant Polskich o przynależności państwowej tego obszaru w latach 1917–1920*. Wystąpienie to stanowiło okazję do przypomnienia działalności Polaków zamieszkujących łotewską Łatgalię, czyli Inflanty Polskie – jedną z małych ojczyzn, która była w okresie międzywojennym (i w tej chwili jest) mniej obecna w polskiej świadomości niż na przykład Śląsk lub Pomorze. Polacy zamieszkujący te najdalej na północ wysunięte kresy utworzyli Radę Polaków na Inflantach, która podejmowała różnorodne działania w celu przyłączenia tych terenów do II Rzeczypospolitej.

Kolejny referent, Piotr Koprowski (Uniwersytet Gdański), przedstawił opracowanie *Europa w koncepcjach integracji starego kontynentu doby dwudziestolecia międzywojennego*. Koprowski skupił się w swoim wystąpieniu na przedstawieniu dwóch koncepcji integracji Europy. Pierwszą z nich – ideę Paneuropy – stworzył Richard Coudenhove-Kalergi (1894–1972). Na bazie fascynacji paneuropeizmem swoją koncepcję federacji Wielkiej Brytanii, Francji i Niemiec stworzył Aristide Briand (1862–1932).

Następne wystąpienie przeniosło słuchaczy daleko od pełnej napięć międzywojennej Europy. Iwona Sakowicz (Uniwersytet Gdański) wygłosiła referat: *Jerozolima między dwoma światami. Zajęcie miasta przez gen. Allenby'ego w 1917 r.* Referentka rozpoczęła od przedstawienia zwięzłego rysu historycznego Jerozolimy, jej

mieszkańców należących do różnych wspólnot wyznaniowych oraz zmieniającej się roli, jaką odgrywało to niezwykle miasto w państwie ottomańskim. Na tym tle przedstawiony został okres I wojny światowej aż do 9 grudnia 1917 r., kiedy to wojska brytyjskie zdobyły Jerozolimę. W propagandzie brytyjskiej mówiono wtedy o „wyzwoleniu” Jerozolimy po 400 latach panowania tureckiego.

Michalina Petelska z Muzeum Emigracji w Gdyni ponownie nawiązała do wydarzeń okresu I wojny światowej rozgrywających się w Europie, przedstawiając referat: *Antypolskie czy antywojenne? Wokół wystąpień Georga Brandesa z 1914 r.* Georg Brandes (1842–1927) był duńskim historykiem i krytykiem literatury. Na przełomie XIX i XX wieku podejmował liczne działania na rzecz Polski na arenie międzynarodowej. W październiku 1914 r. opublikował w prasie duńskiej artykuły, w których potępiał sprawców antyżydowskich pogromów dokonywanych na ziemiach polskich. Zmieniło to jego dotychczasowe relacje z polskimi przyjaciółmi. Referentka ukazała szerszy kontekst omawianych wydarzeń, wpisując wystąpienie Brandesa z października 1914 r. w całość jego aktywności pacyfistycznej okresu wojny a reakcję Polaków i przedstawiając na tle narastającego w latach 1912–1914 napięcia między polskimi i żydowskimi mieszkańcami ziem polskich.

Konferencję zamknęło wystąpienie Michała Sempołowicza (Instytut Pamięci Narodowej) zatytułowane: *Odgłosy Wielkiej Wojny w Piotrogradzie w świetle wspomnień Ireny Trockiej-Klechniowskiej. Przyczynek źródłoznawczy.* Referent przedstawił fragmenty pochodzących z jego zbiorów prywatnych wspomnień Ireny Trockiej-Klechniowskiej. Teksty te nie funkcjonowały do tej pory w obiegu naukowym. Była to interesująca okazja do dyskusji o metodach krytyki źródeł historycznych i ich wiarygodności.

Również pozostałym blokom tematycznym towarzyszyła ożywiona dyskusja. Pytania kierowane do referentów dotyczyły zarówno kwestii historiograficznych, jak i poszczególnych wydarzeń i procesów historycznych przedstawianych w wystąpieniach. Dyskutanci odwoływali się także często do osobistych wspomnień związanych z profesorem Wapińskim.